

**П. М. ЛІСОВСЬКИЙ
Ю. П. ЛІСОВСЬКА**

**СВІТОВА ФІЛОСОФІЯ
ПОСТВОЄННОГО ЧАСУ**

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Київ
Видавництво Ліра-К
2022

УДК 1:355.01](075.8)
Л63

*Рекомендовано до друку
Науково-методичною радою Університету «Україна»
(протокол №2 від 22 квітня 2022 р.)*

Рецензенти:

*О.О. Осетрова – доктор філософських наук, професор;
О.Г. Рябека – доктор філософських наук, професор;
А.О. Ярошенко – доктор філософських наук, професор.*

Лісовський П.М., Лісовська Ю.П.

Л63 Світова філософія поствоєнного часу : навч. посіб. Київ :
Видавництво Ліра-К, 2022. 472 с.
ISBN 978-617-520-362-0

Це один із перших навчальних посібників із філософії, написаний у поствоєнний час для України. Автори роблять спробу підійти до якісного переосмислення життєвих процесів у світовій філософії. Розкрито актуальні питання онтології, гносеології, соціальної філософії та філософії історії в фундаментальній системі духовного капіталу мудрості людини, держави та суспільства. Передбачено філософію квантової безпеки як корпускулярно-хвильову формулу захисту мирного неба під час нашої Вітчизняної війни з путінсько-російськими агресорами.

Розраховано на студентів, курсантів та викладачів вищих навчальних закладів України, а також співробітників спецслужб.

УДК 1:355.01](075.8)

ISBN 978-617-520-362-0

© Лісовський П.М., Лісовська Ю.П., 2022
© Видавництво Ліра-К, 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
------------------------	---

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СВІТОВОЇ ФІЛОСОФІЇ

1.1. Специфіка світової філософії як духовного капіталу мудрості	7
1.2. Предмет та функції світової філософії	9
1.3. Соціогенні корені світової філософії XIX–XX ст.	11
1.4. Критеріальні особливості світової філософії.....	75
<i>Контрольні питання</i>	127
<i>Теми для рефератів</i>	127

РОЗДІЛ 2. СТРУКТУРНО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ВИМІРИ СВІТОВОЇ ФІЛОСОФІЇ

2.1. Концептуальні підходи українських гуманістів як вияв європейської філософської думки	129
<i>Контрольні питання</i>	142
<i>Теми для рефератів</i>	142
2.2. Онтологічні засади у світовій філософії.....	142
<i>Контрольні питання</i>	151
<i>Теми для рефератів</i>	151
2.3. Раціональні та ірраціональні методи нейробіолінгвістики у світовій філософії.....	151
2.4. Закон діалектики у світовій філософії	163
<i>Контрольні питання</i>	183
<i>Теми для рефератів</i>	183
2.5. Наука як кодифіковано-пізнавальна система гносеології у філософії фундаментальних знань.....	183
<i>Контрольні запитання</i>	201
<i>Теми для рефератів</i>	202
2.6. Творчість як гуманний спосіб здійснення духовного капіталу мудрості у світовій філософії.....	202
<i>Контрольні питання</i>	222
<i>Теми для рефератів</i>	222

РОЗДІЛ 3. ФІЛОСОФІЯ ВІЙНИ ТА МИРУ

3.1. Історична рефлексія «холодних» та локальних війн середини та кінця ХХ століття	223
3.1.1. Афганістан як ефективно діюча платформа війн у мусульманському світі	235
3.1.2. Філософія абхазько-грузинського конфлікту: уроки минулого	258
3.1.3. Філософія виникнення та перспективи врегулювання війни в Іраку 2003 року	280
3.2. Духовний капітал мудрості в трансцендентально-релігійній класифікації щодо філософії війни та миру	327
3.3. Інноваційний критерій контррозвідувальної діяльності в філософії війни та миру	339
3.4. Феномен людського страху у філософії війни та миру	346
3.5. Війна як енциклопедія насилля та людських уболівань.....	354
<i>Контрольні питання</i>	368
<i>Теми для рефератів</i>	368

РОЗДІЛ 4. БЕЗПЕКОЗНАВЧІ ПРАКТИКИ У ФІЛОСОФІЇ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН: ЕНТРОПІЙНІ ПРОЦЕСИ ПОСТСУЧАСНОСТІ

4.1. Людина ХХІ століття: дипломатична логіка «гри грою» у філософії міжнародних відносин.....	369
4.2. Інформаційна безпека особи, держави та суспільства в філософії міжнародних відносин	386
4.3. Україна як міжнародно-правовий суб'єктор миру в ентропійних процесах постсучасності	409
4.4. Мудрість українського народу як нація незламних та хоробрих людей у війні з путінсько-російською ордою.....	411
<i>Контрольні питання</i>	412
<i>Теми для рефератів</i>	412

РОЗДІЛ 5. СВІТОВА ФІЛОСОФІЯ ФУНДАМЕНТАЛЬНИХ ЗНАТЬ ПОСТВОЄННОГО ЧАСУ

5.1. Гібридні засоби квантової війни як глобально-технологічна проблема у світовій філософії поствоєнного часу.....	413
5.2. Система превентивних заходів інформаційної безпеки в світовій філософії поствоєнного часу.....	424
5.3. Укроборонпром як стратегічний виробник озброєння та військової техніки у світовій філософії воєнної економіки	441
5.4. Ембарго як санкційний пакет енергетичних носіїв проти путінсько-російської орди у світовій філософії воєнної економіки.....	453
5.5. Філософія квантової безпеки як корпускулярно- хвильова формула захисту мирного неба	456
<i>Контрольні питання</i>	458
<i>Теми для рефератів</i>	458
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	459

ПЕРЕДМОВА

У сучасному інформаційному світі динамічні процеси становлять кожному людину в кризово-переломні та надзвичайно-воєнні періоди соціального життя. Радикальна зміна ціннісних орієнтацій, гостра постійного пошуку і мобільного знаходження життєво важливих рішень, ритмодинаміка поведінки людини в екстремально стресових ситуаціях – все це проблеми повсякденного буття, сфера практичного застосування світоглядної культури, основу якої складає світова філософія.

Саме сучасна світова філософія фундаментальних знань у системі духовного капіталу мудрості є якісно переосмисленою думкою людства. Ідейною основою сучасної світової філософії є пріоритетні цінності. Вивчення такої філософії постає однією з головних передумов входження кожної молодої людини в загальнокультурний світовий контекст.

Метою філософії як духовного капіталу мудрості є властивість широкого розмаїття методологічних підходів і теоретичних систем. Означений посібник – це не лише сукупність готових істин, а й висвітлення узагальнених підходів до них, що склалися протягом століть розвитку філософської думки.

У більшості країн світу філософія посідає належне місце в системі фундаментальних знань, які вивчаються у вищій школі. Особливу увагу автори приділяють філософському аналізу суспільства, феномену особистості, ціннісним орієнтаціям, перспективам розвитку сучасної цивілізації. Це, насамперед, стосується філософії квантової безпеки як корпускулярно-хвильової формули захисту мирного неба під час нашої Вітчизняної війни з путінсько-російськими загарбниками.

Автори будуть вдячні читачам за конструктивні зауваження і пропозиції, і намагатимуться реалізувати їх в процесі подальшої роботи.

Від авторів

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СВІТОВОЇ ФІЛОСОФІЇ

1.1. Специфіка світової філософії як духовного капіталу мудрості

За сучасних глобалізаційних змін саме світова філософія як духовний капітал мудрості має просвітительський погляд, в якому Людина посідає чільне місце. Адже постсучасна доба пов'язана з нелінійними пошуками нових шляхів будівництва державності та формування національної культури. Для світової філософії це означає насамперед подолання догматизму та оновлення її лексико-семантичного поля.

Міфологічній формі духовного капіталу мудрості в системі світової філософії варто озвучити антропоморфізм. Іншими словами, це ототожнення природних сил з людськими та їх одухотворення. Бо Людина має формувати, накопичувати та реалізовувати свій духовний капітал мудрості згідно динамічного руху квантових законів природи як одне органічне ціле. При цьому, уособлення сил природи (символізм, уява, образ тощо) є пізньою стадією міфу, оскільки *міф* історично є субстанційною формою самосвідомості в структурному змісті духовного капіталу мудрості. Для міфологічної свідомості характерно наявність спільного предка – тотема. За умов тогочасного суспільства тотемні вірування виявились надзвичайно практичними в силу цементування індивідів у родову цілісність, щоб бути життєздатною силою. У цьому зв'язку таємниця людської свідомості полягає саме в міфологічному світогляді, що субстанційною мірою, як першоосновою буття в результаті ідеальної діяльності, обернений у минуле. Саме ретроспективний ідеал є те належне та жадане, до чого прагне родова община. Але все ж таки людське життя поки що не поділене чітко на теперішнє і майбутнє. Тому, ця обставина допомагає усвідомити духовну силу традиції, а як наслідок – панування та домінування циклічної моделі історичного часу. Оскільки міфологічний світогляд системи духов-

ного капіталу Людини антропоморфний, то неминучим є формування анімістичної картини буття як одухотворення сущих речей. Саме таке олюднення живої природи є наслідком нерозчленованості буття на суб'єкт та об'єкт, а неподільність Людини і Космосу, Людини і Природи означає, що у духовному капіталі мудрості переважає міфічне світовідчуття. Та інакше не могло й бути, бо родове суспільство – це дитинство людства, і цій стадії міг відповідати саме духовний капітал мудрості у міфотворчій формі.

Адже людство, пройшовши всі стадії дорослості, знову повертається у дитинство. Бо подібно до того, як доросла людина тужить за дитинством, розуміючи, що дещо втрачено разом із ним назавжди, людство, пройшовши цю стадію, сприймає міфопоетичний світогляд як неповторне чудо недосяжного зразка в субстанційних основах духовних цінностей.

Релігія є більш пізньою та зрілою формою світогляду в системі духовного капіталу мудрості. **А в кіберсучасності життєвого світу – це означає квантова свідомість, що віртуально та реально уможливає достовірність променевої та вібраційної формули пульсу у вигляді електромагнітних хвиль на атомно-молекулярному рівні.**

Зупиняючись на релігійній свідомості, варто розділяти суб'єкт і об'єкт, а отже, долається характерна для міфу неподільність людини та природи. В релігії як інструменту маніпуляції свідомістю з відповідними намірами впливу ідея відділяється від матерії і навіть протиставляється їй. Світ роздвоюється на духовний та тілесний, земний і небесний. У релігії виникає зовсім інший, ноумінальний світ, недоступний органам чуття і розуму, а тому в об'єкти надприродного світу потрібно вірити. Бо віра і виступає головним способом осягнення буття.

Саме релігія постулює світ ідеальних сутностей, що у практичному плані веде до обґрунтування пріоритету духу над тілом, необхідності піклування про душу з усіма наслідками для мудрого способу життя віруючих, які звідси випливають. Адже зв'язок із богом через культ та релігійну організацію як соціальний інститут у вигляді церкви є критерієм у наявності релігійного світогляду і належності до певної конфесії. Проте, слід пам'ятати, що ні жоден неорелігійний фанатизм, ні поліцейський атеїзм не є альтернативою щодо втілення святості та абсолютної цінності в системі духовного капіталу мудрості.

Таким чином, за кіберсучасних умов наша Вітчизняна війна у боротьбі з путінсько-російською агресією і показала всьому людству, що

означає захист мирного неба. Людина XXI століття перейшла у нову еру нанотехнологій як черговий цикл цивілізаційного розвитку. Такий квантовий світ містить корпускулярно-хвильову структуру. Для цього у світовій філософії має бути здійснена на практиці такий специфічний її характер як квантова безпека щодо захисту мирного неба.

1.2. Предмет та функції світової філософії

Світова філософія як духовний капітал мудрості особи, держави та суспільства поряд із наукою, мистецтвом, мораллю, правом є одним із найважливіших надбань міжнародної культури. Так склалось історично, що саме світова філософія була тією колискою, з якої виростили і наука, і мистецтво, і мораль, і право, що набули статусу особливих проявів людського духу та його життєвої практики.

Філософські ідеї, школи, напрями подібно до людей, які їх створили, аксіоматично належать до певної епохи, країни. Однак, частина ідей, думок, споглядань зберігаються століттями і навіть тисячоліттями і не знають просторових та часових меж. Серед багатьох причин філософської неперервності та універсальності значну роль відіграють внутрішня логіка розвитку фундаментальних знань та відповідна ментальність (традиції, ідентичність, душа тощо) у формі постановки філософських проблем, підходів до їхнього вирішення.

В історії філософії склалися і у певних модифікаціях перманентно повторюються так звані вічні проблеми. Адже досвід понад двох із половиною тисяч років історії філософської думки, як і досвід розвитку філософії в XX столітті, переконує в тому, що в філософії визначився ряд постійних, «інваріантних» функцій, які дають ключ до розуміння основних вимірів філософського пізнання, або ширше, – до осягнення людини, природи та суспільства. Саме знання цих функцій і вимірів дає змогу розкрити механізм виникнення і розв'язання філософських проблем. *До функцій філософського пізнання належать світоглядна, онтологічна, гносеологічна, методологічна, ціннісна та праксеологічна.*

Питання про функції філософії тісно пов'язане з питанням про предмет філософії. Адже предмет будь-якої науки – це та сукупність явищ дійсності, яка досліджується цією наукою. Так, фізика досліджує властивості найменших часток речовини, особливості поєд-

нання (сполук, сумішей тощо). Тобто кожна наука досліджує певну сукупність явищ дійсності, певний спектр явищ природи. На відміну від окремих наук саме філософія фундаментальних знань вивчає не окремі сфери буття, а світ як цілісність. Тому саме світова філософія фундаментальних знань покликана дослідити ті чи інші явища для того, щоб потім можна було використати здобуті знання з метою перетворення дійсності відповідно до потреб людини. Наприклад, знання, здобуті такими науками, як фізика, хімія, термодинаміка, гідравліка, аеродинаміка, радіоелектроніка тощо дозволяють будувати автомобілі, двигуни внутрішнього згорання, літаки, морські і річкові судна, виробництво озброєння та військової техніки, необхідних для життя та безпеки сучасної людини. Бо філософія досліджує світ як генеративну цілісність. Її завдання – надати найбільш загальні уявлення про світ суцільних речей, відповісти на запитання: що лежить в основі цього світу, кінцевий він чи безкінцевий, пізнаваний чи непізнаваний, що таке знання, чи є якийсь сенс існування цього світу, яке місце людини у цьому світі, як вона повинна жити, діяти?

Таким чином, філософія гармонійно вивчає світ і Людину, оскільки всі здобуті знання вона обов'язково співвідносить із Людиною. Як свідчить історія, поняття предмета філософії змінювалось у необхідному часі та просторі. В античній філософії провідною є тенденція включення до предмета філософії не лише специфічної філософської «предметності», а й усієї «предметності» об'єктів конкретного, в тому числі об'єктів виникаючого наукового знання. У зв'язку з цим філософія античності в своєму предметному визначенні претендувала бути наукою всіх наук. Предметом раціонального, понятійного знання, згідно з Фомаю Аквінським (1225–1274), в кінцевому рахунку є Бог.

Адже радикальні зміни у визначенні предмета філософії почалися під впливом становлення дійсно наукового знання та соціальних процесів розвитку буржуазного суспільства. Наприкінці XVI – початку XVII ст. виникає експериментальне природознавство і починається ентропійний процес відпочкування від філософії конкретних наук – спочатку механіки земних та небесних тіл, астрономії та математики, потім фізики, хімії, біології тощо. У визначенні предмета світової філософії виникає нова проблема – місце світової філософії в системі конкретних наук.

У процесі розв'язання цієї проблеми виявилось особливе філософське вчення про природу, або як метафізика – умоглядна, спе-

кулятивна філософія, не спираючись на узагальнення конкретних наук, у рамках свого предмета задає, окреслює предмети конкретних наук (Декарт, Лейбніц). Лише в ХІХ ст. суттєво вдається визначити специфіку предметів конкретних наук та філософії.

Методи філософського пізнання. Метод – це спосіб побудови та обґрунтування системи філософських та наукових знань, сукупність інструментальних прийомів і операцій, за допомогою яких здобувається нове знання. Адже кожна наука, кожна форма освоєння дійсності має свої методи. Найбільш відомими методами філософського пізнання є метафізика та діалектика. До ХVІІ–ХVІІІ ст. у світовій філософії і в конкретних науках в цілому панував метафізичний метод філософського мислення. Термін «метафізика» – це особливий метод природознавчого пізнання життєвого світу у світовій філософії. З позицій метафізики і в природі, і в суспільстві, і в духовній сфері об'єкти, процеси, явища існують певною мірою автономно (відокремлено), без взаємного органічного зв'язку, вони не розвиваються як ефективно діючі константи, не призводять до виникнення якісно нового.

Діалектичний метод у філософії, на протигагу метафізики визнає універсальний зв'язок усіх явищ природного, соціального і духовного вимірів дійсності та її розвиток. У розумінні специфіки філософського осмислення дійсності суттєвими є питання про співвідношення матерії та свідомості, природи та духу.

З огляду на це – світова філософія є абстрактно-конкретною наукою в кодифіковано-пізнавальній системі фундаментальних знань. Це знаходить своє втілення в широкому використанні філософських принципів та ідей як розробки конкретно-наукових (фізичної, хімічної, біологічної тощо), так і загальнонаукової картин світу.

1.3. Соціогенні корені світової філософії ХІХ–ХХ ст.

Історія філософії дає величезну кількість картин світобудови, створених як окремими філософами, так і певними філософськими школами.

Філософія як світоглядне явище з'являється в процесі такого поділу людської діяльності, коли виникає необхідність раціонального освоєння дійсності на найзагальнішому рівні її бачення. Хро-

нологічно цей процес відбувається у різних країнах одночасно. Свідченням цього є пам'ятки культури, які підтверджують, що філософія започаткувала себе в стародавніх Єгипті, Китаї, Індії, Вавилоні, а трохи пізніше в країнах Європи, насамперед Греції і Римі.

Започатковується філософія з постановки питання про єдність речей, цілісність світу.

Перші уявлення про єдине походження і єдину першооснову всіх речей були пов'язані з використанням води в зрошувальному землеробстві. Виникли вони в Єгипті в III–II тисячоліттях до н. е. Вода для єгиптян була основою вирощування врожаю, універсальним знаряддям добування засобів існування. Тому не дивно, що саме її єгиптяни розглядали як основу всіх речей.

Це ж спостерігається і в стародавній Вавілонії. Вавілоняни, як і єгиптяни, вважали, що всі речі походять із води, що вода лежить в основі всього суцього. Діяльність людей на той час досягла такого розвитку, що вони піднялися до усвідомлення єдності всіх речей, до розуміння того, що все живе, все, що рухається, що виникає і зникає, має єдину основу.

На такому ж приблизно рівні суспільної практики виникли і перші найвно-стихійні уявлення у стародавніх Індії, Китаї, Греції, Римі.

Філософія Стародавньої Індії

Зародки філософського мислення в Індії сягають глибокої давнини (2500–2000 рр. до н. е.). Зміст цього мислення відображають *Веди*, *Брахмани* і *Упанішади*. *Веди* – стародавні пам'ятники індійської літератури, написані віршами і прозою. До складу *Вед* входять «саліхіти» – чотири збірники віршованих гімнів, молитов і заклинань, що частково переважаються прозою. *Брахмани* – це своєрідні коментарі до текстів *Вед*, у яких особлива увага звертається на тлумачення одвічного смислу ритуалів. *Упанішади* – завершальний етап у розвитку *Вед*. Це загальна назва різних за своїм характером і обсягом трактатів релігійно-філософського плану.

Принципи, закладені у *Ведах*, *Брахманах* і *Упанішадах*, стали основою таких світоглядних систем: 1) брахманізм; 2) бхагаватизм; 3) буддизм; 4) джайнізм. При цьому слід зауважити, що буддизм і джайнізм офіційно не визнавали вищого авторитету *Вед*, але, все-таки, як свідчить історія, вони на них спирались, логічно випливали з них.

Бріхаспаті, *Вардхамана*, *Готама*, *Будда*, *Канада*, *Капіле*, *Патанджалі*, *Джайміні* і *Бадарайана* вважаються засновниками цих

світоглядних систем. Вони залишили після себе Сутри (священне коротке керівництво до звичайного права, законодавства, ритуалу пожертвування, домашнього життя і громадських обов'язків), у яких викладено суть їхніх вчень. І донині Сутри є предметом коментарів, доповнень і оновлення відповідно до потреб історичних умов.

Характерною особливістю стародавньоіндійського світогляду є те, що в ньому простежується органічний процес переходу від міфологічно-релігійного світогляду до філософії.

Аналіз перших, власне вже філософських, систем *даршан* (даршан – найбільш поширений термін староіндійської філософії, адекватний старогрецькому терміну «філософія»), можна, наприклад, подати через такі школи, як йога, санкх'я, міманса, веданта, вайшешика, н'я, чарвака-локаята. При цьому слід зауважити, що ці школи характеризуються неоднорідністю, а їх основою є ставлення до Вед. Ті даршани, які визнають авторитет Вед (*санкх'я, н'я, вайшешика, йога, міманса, веданта*), називаються *астіка*. А ті, які не приймають авторитету Вед, називаються *настіка* (наприклад, *чарвака-локаята*).

Філософські ідеї школи *йога* виходять із своєрідного з'ясування питання про сутність відношення душі й тіла, духовного і тілесного. Сутність цього відношення (за йогою) у безперервному самовдосконаленні душі й тіла шляхом самозаглиблення людини у свій внутрішній світ, що реалізується через безпосереднє бачення й переживання.

Світогляд у *санкх'ї* базується на уяві, що в світі існують два самостійних начала: пракріті (субстрактна першопричина) і пуруша («Я», дух, свідомість). У філософському плані пракріті можна розуміти як першопричину світу об'єктів. Пуруша у *санкх'ї* пасивна, але наділена свідомістю, що становить її сутність. Санкх'я вважає, що Всесвіт виник завдяки впливу пуруші на пракріті. Санкх'я як філософська школа має свою систему категорій. Ці категорії є начало існування (наприклад, зір, слух, смак, розум, душа, дух і т. п.). І, звичайно ж, до складу категорій входять пракріті і пуруша.

Особливістю староіндійської філософської школи *міманса* є те, що вона визнає реальність зовнішнього світу і заперечує роль Бога у створенні цього світу. Міманса, виступаючи суперником буддизму у вченні про сутність світу, рішуче заперечує ідею нереальності, або ілюзорності світу, миттєвості його існування, пустоти або ідеальності його. Міманса вважає, що світ у цілому вічний і не-

змінний, він не має ні початку, ні кінця, хоча окремі речі в ньому здатні змінюватися, виникати і гинути.

Визнаючи багатоманітність світу, міманса зводить її до декількох категорій, зокрема до такої, як субстанція. Субстанція (у розумінні міманси) – це основа всіх якостей, що існує у дев'яти модифікаціях: земля, вода, повітря, вогонь, ефір, душа (Атман), розум, час і простір.

У вирішенні проблеми пізнання міманса стоїть на позиціях сенсуалізму. На особливу увагу заслуговує вчення міманси щодо зв'язку мови і мислення, слова і його значення. Міманса розрізняє вічні, незмінні звукові субстрати, слова і їх конкретні фонетичні вирази, здатні модифікуватись і змінюватись під впливом людини.

Стародавня індійська філософська школа *веданта* яскраво представляє об'єктивно-ідеалістичну систему. Веданта бере свій початок у вченнях Упанішад. Основою веданти є обґрунтування існування Брахмана (Бога), який є кінцевою і єдиною основою буття. Людська душа (Атман) тотожна з Брахманом і його емпіричним втіленням. Брахман характеризується як єдність буття, свідомості і раю. Реальний світ – це сам Брахман у своєму емпіричному прояві. У більш пізньому своєму прояві веданта визнає за тілом і душею реальність їх існування.

Філософська школа Стародавньої Індії *вайшешика* характеризується насамперед тим, що вона найбільш тісно (на відміну від усіх інших стародавніх індійських філософських систем) пов'язана з природничо-науковими уявленнями тодішнього суспільства. Школа вайшешика займалась подальшою розробкою таких традиційних ідей філософії Стародавньої Індії: 1) розуміння світу як поєднання фізичних елементів – землі, води, світла, повітря і т. п.; 2) уявлення, що всі предмети і явища дійсності (включно із свідомістю і мисленням) є продуктами первинних атомів.

Вчення школи вайшешика про атоми ґрунтується на основі математичної теорії про нескінченно малі. За вченням вайшешика, все існуюче обіймають сім категорій: субстанція, якість, дія, загальне, особливе, притаманне, заперечення, або небуття. Основною категорією є субстанція, яка виявляє сутність речі. Теорію пізнання вайшешика будує на базі ідеї, що предметом пізнання є об'єктивно існуючий світ. Він пізнається через сприйняття, висновок, пам'ять та інтуїцію.

Оригінальність філософської школи *н'я* виявляється в тому, що вона є вершиною стародавньої індійської логіки і теорії пізнання. Логіка

н'я виникла в процесі узагальнення прийомів і методів публічних філософських виступів, які широко практикувались у Стародавній Індії. Щодо теорії пізнання н'я, то вона виходить із принципу: знання відповідає об'єктивній дійсності, яка існує незалежно від суб'єкта пізнання. Н'я вважає, що існує чотири джерела вірогідного пізнання: 1) чуттєве сприйняття; 2) логічний висновок; 3) порівняння; 4) словесне засвідчення авторитетів.

Серед філософських шкіл Стародавньої Індії виняткове місце посідає *чарвака-локаята*, яка не визнає авторитету Вед, не вірить у життя після смерті, заперечує існування Бога, оригінально визначає начала буття і сутність процесу пізнання. Вирішуючи вічну філософську проблему – смисл людського життя – чарвака-локаята вбачає сенс людського існування в щасті. А щастя розуміє як насолоду, що має добуватись через діяльність людини, людина сама має це щастя створити.

Варто зазначити, що загальна особливість староіндійської філософії полягає в тому, що уявлення про людину спирається на принципи етики страждань і щастя. Шлях позбавлення від страждань – у істинно правильному способі життя.

Однак, головною особливістю є те, що у філософії Стародавньої Індії сформульовано ідеї єдності душі і тіла, духовного і тілесного, свідомості і матерії, активно-діяльної сутності і людини, і світу.

Філософія Стародавнього Китаю

Серед народів, які стояли біля витоків людської цивілізації, чільне місце посідає і китайський народ. Становлення філософської думки у Стародавньому Китаї спостерігається вже у VII ст. до н. е. Про це свідчить зміст старокитайських трактатів: «І-цзін» («Книга перемін»), «Ші-цзін» («Книга пісень»), «Шу-цзін» («Книга історії») та ін. У цих книгах проглядаються такі філософські проблеми: про єдність і різноманітність речей; про дію протилежних сил в єдиній субстанції; про природну закономірність; про природність людської душі і свідомості.

Особливе місце у китайській філософії посідає вчення *Лао-цзи* (VI ст. до н. е.). Центральною проблемою філософії Лао-цзи є питання «дао». «Дао», за Лао-цзи, – це одночасно і всезагальний шлях, якого дотримуються всі явища і речі, і їхнє першоджерело, першооснова. Поряд із категорією «дао» у вченні Лао-цзи чільне місце посідає категорія «де». Якщо «дао» – це всезагальний шлях,